

з російською інвестиційною компанією FLC WEST на умовах продажу 70% акцій Aker Yards Ukraine Holding AS, до якої входять 3 суднобудівні заводи - 2 у Германії та ВА "Дамен Шіпярдс Океан".

На цей час у суднобудівних заводах існує нагальна проблема у професійних кадрах.

Для ефективного функціонування суднобудівних підприємств Миколаївської області потребують вирішення такі проблеми:

1. Відновлення у повному обсязі заходів підтримки суднобудівних підприємств, передбачених Законом України «Про заходи щодо державної підтримки суднобудівної промисловості України», а також розповсюдження його дії на підприємства судового машинобудування, проектно-конструкторські та науково-дослідні організації.

2. Для ДП «Суднобудівний завод ім. 61 комунара»

- вирішення питання фінансування добудови рефрижераторного судна, подальшої долі ракетного крейсера «Україна»,

- фінансування програми добудови рефрижераторного судна замовлення 1148 і погашення боргів перед грецьким замовником Ласкарідісом,

виключення підприємства з переліку об'єктів, що не підлягають приватизації, для залучення в подальшому ефективного профільного інвестора.

3. Для забезпечення відродження кадрового потенціалу суднобудування необхідно при формуванні проекту Державного бюджету України на 2009 рік та наступні роки передбачити бюджетні видатки в обсягах, необхідних для належного фінансування поновлення системи профтехучилищ, навчальних центрів суднобудівного профілю, системи пільг для учнів та випускників цих закладів, у тому числі первинного працевлаштування і закріплення на виробництві.

5. Для забезпечення координації розвитку галузі суднобудування пропонуємо створити в складі Мінпромполітики окремий структурний підрозділ з питань розвитку суднобудівної промисловості.

Джерела та література

1. Коблош М.О. Підходи до розробки організаційно-економічного механізму функціонування суднобудівного підприємства в ринкових умовах. – Д.: ІЕП НАН України, 1998. – 48 с.
2. Федулова Л.І., Коблова М.О. Організаційно-економічний механізм функціонування суднобудівних підприємств в ринкових умовах. – Д.: ІЕП НАН України, 1998. – 343 с.

Скидан О.В.

АГРАРНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

В умовах формування сучасної аграрної політики важливого значення набуває необхідність дослідження аграрних перетворень в Україні в історичній ретроспективі. Вказаній проблематиці присвячена значна кількість праць як вітчизняних істориків [5; 8; 11; 16], так і економістів-аграрників [1; 6; 7; 12; 10; 15]. При цьому, однак, недостатньо дослідженими залишаються питання оцінки минулого у вказаній сфері з позицій інституціональної теорії, що має надзвичайно важливе значення для розробки обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення напрямів сучасної аграрної політики.

Для отримання повної, цілісної та достовірної картини історичного розвитку аграрної сфери при проведенні відповідних досліджень аграрну політику потрібно розглядати як комплекс заходів не лише політичного і соціально-економічного, а й духовно-культурного плану. Саме від сприйняття селянством, як носієм певної системи моральних цінностей, уявлень, ідей та традицій, тих чи інших реформаторських дій щодо аграрної сфери, у значній мірі залежала їх ефективність та дієвість.

Одним з найбільш ранніх прикладів високого рівня розвитку цивілізації на території сучасної України є черняхівська культура (друга половина II - VII ст. н.е.). Основною сферою діяльності черняхівців було сільське господарство, зокрема землеробство [2]. Розвиток останнього на великих площах забезпечував можливість не тільки самозабезпечення зерном, але і вивозу його на зовнішні ринки. Це стимулювало розвиток як внутрішньої, так і зовнішньої торгівлі. З другої половини XVII ст. аграрний розвиток України відбувався під визначальним впливом економіки Росії і характеризувався посиленням феодалної земельної власності і кріпосного права. На відміну від Росії, в Україні приватновласницький інстинкт на селі був виражений значно сильніше. Існування общини часто обумовлювалося об'єктивною необхідністю або було штучним. Наприклад, розповсюдження інституту общини в період визвольної війни 1648-1654 рр. мало на меті освоєння вільних територій. Після освоєння Північного причорномор'я в цьому регіоні рядом поміщиків створювалися штучні общини [17, с. 472].

На відміну від країн Західної Європи, де до другої половини XIV ст. фактично утворилися централізовані держави, українські землі входили до складу інших держав, що обумовило значну диференціацію у цілях та методах проведення аграрних реформувальних заходів на відповідних територіях. У сфері найбільш активних реформаторських дій опинилися селяни закарпатських земель, що належали Австрії. Найбільш прогресивним був загально-австрійський Урбаніальний патент 1789 р., який встановив, що податок, який селянин зобов'язаний виплачувати поміщикам, має сплачуватися грошима і складати 17% селянського доходу. Панщина була скасована. «Майнове право» поміщика на землю, з якої селянин не міг

бути зігнаний і яку він міг успадковувати, обмежувалося правом стягувати прибутковий податок у розмірі 17%. Це складало незначну частку того, що поміщик отримував раніше [4]. Проте в 1790 р. урбаніальний патент був скасований.

Впродовж першої половини XIX ст. з розвитком товарно-грошових відносин на українських землях поглибилася майнова диференціація селянства. У зазначений період сільське господарство почало набувати підприємницького характеру, насамперед за рахунок товаризації великих поміщицьких, а дещо пізніше і середніх господарств. Відміна кріпацтва в 1861 р. в цілому стимулювала розвиток сільського господарства України. Проте, з часом почала актуалізуватися проблема малоземелля значної частини селян, яка особливо ускладнилася на початку XX ст. Загострювали ситуацію на селі збереження великого поміщицького землеволодіння, наявність обмежень щодо купівлі, продажу та застави землі. Характерною рисою проведення реформи було те, що строк перехідного періоду встановлювався не меншим 20 років з часу законодавчого оформлення положень реформи з урахуванням фактору диференціації за регіонами. Тобто присутнім було глибоке розуміння необхідності тривалого періоду для завершення перетворень у відносинах земельної власності.

Столипінська аграрна реформа 1907 р. прискорила перехід села на індустріальну основу, створила сприятливі умови для розвитку приватного селянського землеволодіння, стимулювала розвиток агрономічних заходів та посилила тенденцію до зростання товарного виробництва. Аграрна політика українських національних урядів в 1917-1920 рр. концентрувалася на вирішенні питання наділення селян землею. Однак чинник політичної та економічної нестабільності, викликаний революційними подіями у цей період, підштовхував уряди розв'язувати вказану проблему активними методами, без урахування необхідності її вирішення еволюційним шляхом.

Реалізація аграрної політики більшовицької партії характеризувалася знищенням приватної форми власності в сільському господарстві, застосуванням реквізиційних методів щодо селян в ході реалізації продовольчої розкладки, що призвело до втрати стимулів до праці та, відповідно, різкого погіршення стану аграрного сектору. Після перших невдалих спроб насадження комунізму деякі представники влади змушені були визнати, що психологія селян досить повільно піддається комуністичному і колективістському впливові [9, с.81]. Найпершою перешкодою на шляху до колективних форм господарювання вважалося притаманне селянам “бажання мати своє власне господарство, бути господарем і володарем у своїй родині” [14, с.11]. Тобто, характерною рисою українського селянина був чітко виражений індивідуалізм, який стимулював неприйняття ним колективних форм господарювання.

Нова економічна політика (1922-1928 рр.) спричинила зміни в духовному житті селянства, “оживила” його економічні та політичні інтереси, пригнічені політикою “воєнного комунізму”, стимулювала господарську ініціативу. За твердженням Ю.В.Котляра, центральне місце в духовній сфері селянина 20-х рр. XX ст. займали ідеї і соціальні почуття, які виникали на ґрунті аграрних відносин. Саме духовні основи, пов'язані з землею, визначали типологічні особливості внутрішнього світу селянина. Прагнення мати більше землі і вести на ній індивідуальне господарство було виявом глибинної селянської соціально-психологічної сутності [8, с. 15]. Позитивний вплив проведення нової економічної політики на селі виявився також в активізації розвитку різних форм самоорганізації селян, зокрема у вигляді діяльності земельних громад, проведення безпартійних селянських конференцій, спроб відновлення діяльності селянських спілок.

Однак повернення до політики насильницької колективізації викликало втрату істотної частини продуктивних сил, масове вилучення виробленої продукції за низькими цінами. Система заготівель і закупівель сільськогосподарської продукції призвела до різкого звуження товарно-грошових відносин та вільної торгівлі. Внаслідок насильницьких методів проведення колективізації були знищені історичні, національні традиції використання землі, створені командні інституції управлінської бюрократії.

Різко погіршилася демографічна ситуація на селі, оскільки значна кількість селян була вислана за межі України, в результаті репресій розпалося чимало сімей, відбувалася міграція сільського населення до міст у промислові центри, різко зменшилася народжуваність, лише 7-8% демобілізованих із Червоної Армії поверталися у місця попереднього проживання [16, с.14-15]. Намагання примусового створення колективних форм господарювання часто зустрічало різкий опір селянства. Скажімо, якщо створені в 1919 р. російські комітети бідноти припинили своє існування відразу після закінчення громадянської війни, то в Україні вони продовжували діяти до 1932 р. [3, с.1091].

З середини 30-х років починає формуватися нова система сільського господарства, яка передбачала не лише тотальне державне регулювання розвитку аграрного сектору, але і безпосереднє управління виробництвом. Державою було монополізовано процес розподілу як основних ресурсів для аграрних товаровиробників, так і виробленої останніми готової продукції, основна частка якої надходила до державних заготівельних організацій. Ідеологія радянської аграрної політики базувалася на намаганні сформуванню у свідомості селян стереотип щодо переваги суспільних інтересів над особистими, що було необхідно для забезпечення вирішення проблем розвитку інших галузей за рахунок сільського господарства. Наслідком такої політики було те, що сільськогосподарська праця стала найдешевшою в системі виробництва в СРСР і в Україні зокрема [5, с.10].

У післявоєнний період необхідність нагального вирішення продовольчого питання вимагала формування нової аграрної політики. Однак брак ресурсів для матеріально-технічного забезпечення

вирішення цієї проблеми призвів до використання екстенсивних методів розвитку сільського господарства. Для стимулювання продуктивності праці почала проводитися політика обмеження особистих господарств, які були основним джерелом продовольчого забезпечення селянських домогосподарств.

Суттєві зміни в аграрній політиці, які стимулювали ефективніший розвиток галузі, відбулися у 1953-1958 рр. у вигляді реалізації заходів щодо підвищення матеріальної зацікавленості колгоспів, зростання закупівельних цін на продукцію, збільшення державних видатків на розвиток села. Однак період підйому виявився нетривалим. До середини 60-х рр. в країні загострилася продовольча проблема, що стимулювало реалізацію ряду заходів щодо розвитку міжгосподарської кооперації і агропромислової інтеграції, інтенсифікації сільського господарства. Проте збереження низького рівня мотивації праці в рамках колгоспної системи не забезпечило адекватного витраченим ресурсам ефекту.

Продовжувалося зниження об'ємів виробництва багатьох основних видів продукції землеробства. Низька продуктивність підвищувала собівартість виробництва всіх видів тваринницької продукції, що було головною причиною різкого зниження рентабельності галузі – з 10,7% в роки IX п'ятирічки до 1,6% в X-й і 0,06% – в перші роки XI п'ятирічки. Низька якість житлово-побутових умов у поєднанні з наслідками реалізації концепції „неперспективних” сіл стали важливими причинами міграції сільського населення у міста. В результаті кількість працівників, зайнятих у всіх галузях сільського господарства, значно скоротилася [11, с.15].

У травні 1982 р. прийнято Продовольчу програму, якою було заплановано широкий спектр комплексних заходів, спрямованих на вирішення ключових проблем розвитку села, зокрема поліпшення управління агропромисловим комплексом шляхом налагодження координації роботи сільського господарства, пов'язаних з ним галузей промисловості та торгівлі; інтенсифікації землеробства й тваринництва та розвитку переробних галузей; запровадження економічних важелів впливу на розвиток сільського господарства, впровадження досягнень науково-технічного прогресу у сільське господарство та соціальну перебудову села. За рахунок випереджаючих темпів росту оплати праці на селі планувалося забезпечити вирівнювання розміру грошових доходів жителів села і міста.

Продовольча програма виявилася низькоефективною. Істотного збільшення виробництва сільськогосподарської продукції досягти не вдалося (зростання за період 1982-1990 рр. склало лише 18%). Основними причинами цього залишалися надмірна централізація управління сільським господарством, відсутність господарської свободи підприємств, особистої матеріальної зацікавленості працівників у результатах роботи та ін.

У 50-80-х роках XX століття значний вплив на розвиток колгоспно-радгоспного виробництва мали також особисті підсобні господарства. Роль підсобних господарств колгоспників зумовлювалась рядом факторів, насамперед тим, що вони були постачальниками на ринок багатьох продуктів. У той час як колгоспно-радгоспний сектор відіграв вирішальну роль у виробництві зернових і технічних культур, особисті підсобні господарства забезпечували 53 % приросту м'яса в країні, 35-38 % - картоплі, овочів, молока, вовни, 87 % яєць.

М.М. Зизою на конкретних прикладах доведено, що присадибне господарство колгоспників за своєю суттю фактично не було підсобним. Через обмеженість матеріального стимулювання в колгоспах селяни змушені були все більше часу приділяти своєму особистому господарству. Таке становище негативно позначалося на продуктивності праці і призводило до того, що особисті економічні інтереси селян переважали над інтересами суспільного виробництва. Водночас це робило працю в колективних сільськогосподарських підприємствах взагалі безперспективною [5, с.11].

Таким чином, історичний досвід підтверджує, що будь-яка реформа, особливо аграрна, передбачає необхідний визначений історичний строк, оскільки по своїй суті вона є прискореним у часі періодом еволюційного шляху суспільного розвитку. При цьому моделювання напрямів та типів траєкторії інституціональної еволюції вимагає врахування особливостей аграрного соціуму та закономірностей інститутогенезу як універсального системного процесу, основою якого є якісна зміна впливу інститутів або рекомбінація інституціональної системи на основі сталого переліку базових елементів у матриці детермінантних факторів (економічних, культурних, владних, організаційних) за умови принципової незамінності цих факторів [13, с.12].

Враховуючи характерну для села консервативність, період реалізації змін та отримання практичних результатів реформ може тривати десятиліття. Тому намагання отримати нагальний результат у вигляді значного підвищення ефективності функціонування аграрного сектору шляхом реалізації революційних заходів у процесі його реформування навпаки, відстрочують таку можливість. Характерними рисами більшості розглянутих в історичному аспекті аграрних трансформацій в Україні було їх чітке супроводження з боку держави у вигляді розробки та використання відповідних механізмів планування, організації та контролю вказаних процесів. Аграрна політика дореволюційного періоду характеризувалася виваженістю підходів до реформування аграрної сфери, яке здійснювалося за попередньої ґрунтовної підготовки і реалізація якого була розрахована на тривалий період з урахуванням необхідності забезпечення еволюційності розвитку процесів реформування. При цьому сама необхідність проведення трансформацій в аграрній сфері була викликана об'єктивними факторами суспільного розвитку на відповідному історичному етапі.

Натомість політика радянської влади орієнтувалася на використання сільського господарства як

джерела ресурсів для розвитку інших сфер економіки, насамперед промисловості. Саме цим фактором, а також періодичним загостренням проблеми забезпечення країни продовольчими ресурсами визначався характер більшості здійснюваних аграрних реформ. Відсутність чіткої довгострокової стратегії розвитку аграрного сектору економіки з визначеними цілями та механізмами їх реалізації зумовлювала фрагментарний характер аграрних трансформацій. Поряд із орієнтацією на отримання нагальної результативності від запроваджуваних змін така політика не мала належної ефективності.

Для досліджуваного періоду характерним є також звужене розуміння та наповнення аграрної політики, оскільки остання концентрувалася практично виключно на питаннях земельних відносин, форм господарювання та виробничих аспектах функціонування сільського господарства. Лише з 80-х років визріло розуміння необхідності проведення комплексної політики щодо розвитку села, яка мала передбачати одночасне вирішення як виробничих, так і соціальних аспектів його життєдіяльності. Проте глибина негативних тенденцій розвитку аграрної економіки у цей період, що суттєво скріплювалася та консервувалася стійкими змінами у свідомості селян, вимагала істотно радикальніших трансформацій у формах і методах державного регулювання розвитку села, відносин власності, а також тривалого періоду для формування принципово нової свідомості господарювання. Тому позитивна направленість зазначених реформ потенційно не могла бути реалізованою, оскільки не підкріплювалася реальними можливостями щодо їх практичного втілення.

У державній політиці відсутнім було розуміння пріоритетності аграрного сектору економіки в розвитку держави, що відповідним чином впливало на формування і здійснення аграрної політики, її ефективність. Тобто неусвідомлення державними владними структурами значення і ролі аграрної сфери економіки у розбудові країни має достатньо глибоке історичне коріння, що у значній мірі проявляється до теперішнього часу і є одним із ключових факторів, що стримують реалізацію адекватної цілям розвитку суспільства аграрної політики.

Перспективами подальших досліджень у вказаному напрямі є оцінка впливу змін у виробничих відносинах аграрної сфери на ефективне вирішення продовольчої проблеми та характер соціальних процесів у сучасному українському селі.

Джерела і література

1. Аграрна реформа в Україні / П.І. Гайдучський, П.Т. Саблук, Ю.О. Лупенко та ін.; За ред. П.І. Гайдучського. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.
2. Винокур І.С. Черняхівська культура: витоки і доля. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2000. – 376 с.
3. Енциклопедія українознавства. – Т.3. – Львів: «Молоде життя», 1994. – 1200 с.
4. Зельдич Ю.В. Йосиф II Габсбург – реформатор // Звезда. – 1998. – №2.
5. Зиза М.М. Зміни виробничих відносин в українському селі (друга половина ХХ - початок ХХІ ст.): історичний аспект: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля. – Луганськ, 2005. – 20 с.
6. Зубець М.В. та ін. Сільське господарство України – від минулого до сьогодення. В 4-х томах. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2006.
7. Кириленко І.Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2005. – 452 с.
8. Котляр Ю.В. Селянство Півдня України в період нової економічної політики (1921- 1929 рр.): Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Одес. нац. ун-т ім. І.І.Мечникова. – О., 2005. – 34 с.
9. Лебедь Д. Крестьянство в революции // Октябрьская революция. Первое пятилетие. – Х.: ГИУ, 1922.
10. Лопатинський Ю.М. Трансформація аграрного сектору: інституціональні засади. – Чернівці: Рута, 2006. – 344 с.
11. Мазур О.О. Продовольча програма 1982 року в Україні: плани та реалії: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Черкас. нац. ун-т ім. Б.Хмельницького. – Черкаси, 2006. – 20 с.
12. Мороз О.О. Інституціональна система аграрної економіки України. Монографія. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006. – 438 с.
13. Мороз О.О. Інституціональні основи розвитку аграрної економіки: Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.07.02 / УААН. Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки". – К., 2006. – 34 с.
14. Петровський Г.І. Подбаймо про роботу на селі // Партія і село. Статті й промови за 1924 рік проводирів комуністичної партії (більшовиків) України тт. Гр.Петровського, В.Чубаря, Д.Лебеда, Е.Квірінга. – Х.: Червоний шлях, 1925.
15. Саблук П. Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд у майбутнє. Науково-популярні нариси у трьох томах. – К.: Інститут аграрної економіки, 2001.
16. Скотнікова Л.С. Аграрні відносини в українському селі у 20 - 30 роках ХХ століття: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2000. – 19 с.
17. Українська Радянська енциклопедія. – Т.7. – К.: Гол. ред. УРІ, 1982. – 576 с.